

Vzťah obyvateľov Slovenska k čítaniu kníh

(niektoré výsledky sociologického výskumu)

V roku 2002 (terénne práce v dňoch 12. – 21. 4.) uskutočnil Ústav výskumu kultúry Národného osvetového centra (ÚVK NOC) reprezentatívny výskum verejnej mienky na tému vzťah obyvateľstva Slovenska k literatúre. Jeho objektom bola populácia staršia ako 14 rokov, anketári ÚVK NOC uskutočnili 1475 štandardizovaných rozhovorov. Po dlhých rokoch to bola prvá sonda do problematiky publika a recepcie literatúry, zároveň ale tretí realizovaný projekt zo série piatich výskumov napĺňajúcich ojedinelý zámer uskutočniť cyklus výskumov k problematike vzťahu obyvateľstva k hudbe, filmu, literatúre, divadlu a výtvarnému umeniu. Jednotlivé projekty sa realizovali v rokoch 2001 až 2004, ich komplexným výstupom je publikácia kolektívu autorov *Recepcia umenia na Slovensku po roku 2000* (zborník správ z výskumov verejnej mienky o vzťahu populácie Slovenska k jednotlivým druhom umenia), Národné osvetové centrum, Bratislava 2004 (editor L. Šrámek).

S odstupom niekoľkých rokov sa k téme vtedajších výskumov na odporúčanie Ministerstva kultúry SR vraciame s cieľom zistiť a zhodnotiť zmeny, aké sa udiali v jednotlivých oblastiach kultúry a umenia. Je to umožnené prevzatím kľúčových blokov otázok výskumných techník z výskumov realizovaných v minulosti do aktuálnych metodík a porovnaním výsledkov výskumov. Začali sme práve vzťahom k literatúre, a to z dvoch dôvodov: Prvým bola povinnosť realizovať pre Literárne informačné centrum pravidelný, v trojročných intervaloch opakovaný reprezentatívny sociologický výskum k problematike čítania. Zlúčením tém a finančných prostriedkov sme dosiahli nielen úspornosť nákladov (prácnosť aj financie), ale synergický efekt v podobe možnosti využitia dvoch zdrojov empirických informácií pri vyhodnocovaní a interpretácii výsledkov výskumov. Ďalším bola výnimočná príležitosť komparovať naše zistenia so závermi aktuálne (2007) realizovaného výskumu čítania v Českej republike, čo nám umožní zaradiť Slovensko a Slovákov s ich vzťahom ku knihe a čítaniu do istých súradníc a kontextov, nakoľko autor publikácie, z ktorej budeme čerpať komparatívny materiál (Jiří Trávníček: *Čteme? Obyvatelé České republiky a jejich vztah ke knize* (2007). Brno 2008) bohato využíva aj poznatky komparabilných výskumov čítania realizovaných v zahraničí, aj výsledky výskumov LIC a NOC na Slovensku.

Výsledky výskumu sú reprezentatívnou sondou vzťahu k čítaniu v populácii 15-ročných a starších respondentov. Výberový súbor (plánovaný rozsah 1500 respondentov, reálny rozsah 1442 respondentov, čo predstavuje nadštandardnú 96,1%-nú návratnosť z terénu) bol konštruovaný metodikou kvótového výberu, pričom medzi kontrolované premenné patrí popri pohlaví, veku, národnosti, veľkostnej skupine a krajovej príslušnosti respondentov aj vzdelanie. V materiáli uvádzame primárne zistenia výskumu, na ktoré bude nadväzovať ďalšia analýza vychádzajúca z korelácie dát NOC a LIC. Kompletné výsledky výskumu budú publikované v osobitnej publikácii.

Miesto čítania a literatúry v štruktúre záujmov o jednotlivé druhy umenia

Ak chceme hovoriť o objektívnej pozícii knihy a čítania v štruktúre záujmov obyvateľstva o umenie, je potrebné oprieť sa o informácie získané validizovanou výskumnou technikou. Jednotlivé stupne hodnotiacej škály záujmu o ten-ktorý druh umenia sú v nej jasne definované a odlišené na základe vopred skonštruovaných kritérií. Nestačí teda zisťovať, či sa respondent zaujíma o jednotlivé druhy umenia „intenzívne“, „priemerne“, „málo“ alebo „vôbec nie“, ale každý stupeň škály musí mať aj svoje empirické vyjadrenie. Autorom metodiky, ktorú sme použili vo výskumoch recepcie umenia v rokoch 2002 – 2004 a ktorú sme prevzali aj do nášho výskumu, je M. Blahynka (pozri: *Recepcia umenia na Slovensku po roku 2000*. Bratislava, NOC 2004). Výhodou použitia takejto metodiky je eliminácia skreslení výsledkov zisťovania, ktoré by mohlo nastať prípadným rozdielnym individuálnym výkladom jednotlivých stupňov hodnotiacej škály záujmu o druh umenia.

Tabuľka 1: Záujem o jednotlivé druhy umenia (v %)

Druh umenia	intenzívne		priemerne		málo		vôbec nie		nevie	
	2002	2008	2002	2008	2002	2008	2002	2008	2002	2008
hudba	25,1	26,6	42,9	42,1	23,9	23,6	8,0	7,4	0,1	0,3
film	19,0	16,6	44,0	48,0	26,7	25,9	9,8	8,8	0,5	0,7
literatúra	13,0	11,2	35,8	37,0	35,7	32,7	15,4	18,4	0,1	0,7
divadlo	3,0	3,2	19,7	20,4	39,1	39,1	37,9	36,6	0,3	0,7
výtvarné umenie a architektúra	2,8	2,8	14,4	13,5	34,5	38,6	47,8	44,4	0,5	0,8

Výsledky zisťovania uvedené v tabuľke sú pozoruhodné z dvoch hľadísk: po prvé – vypovedajú o tom, že čítanie a kniha stále priťahujú (máme na mysli

intenzívny záujem – v zmysle definovanej škály pravidelné, sústavné a časté čítanie beletrie, poézie alebo esejí, kupovanie kníh, pravidelné vypožičiavanie kníh z knižníc, čítanie literárnych časopisov, pričom respondent považuje literatúru za neoddeliteľnú súčasť svojho života) oveľa vyšší podiel skúmanej populácie ako divadlo a výtvarné umenie. Druhý významný poznatok – s odstupom šiestich rokov nemôžeme registrovať žiadny radikálny posun (ešte raz opakujeme, že výskum sa realizuje tou istou metodikou, takže jeho prípadné skreslenie nemôže byť v žiadnom prípade systematického charakteru) v záujme o literatúru, pokles o necelé dve percentá je interpretovateľný v rámci prípustnej štatistickej odchýlky, takisto ako pri ostatných druhoch umenia.

O literatúru sa podľa našich zistení vôbec nezaujíma 18,4% populácie od 14 rokov – v roku 2002 to bolo 15,4%. Ani tento posun však nemožno hodnotiť ako výrazný, najmä v kontexte ďalších výsledkov výskumu.

Čítanie kníh

Otázku o frekvencii čítania kníh sme položili respondentom až po sérii otázok, ktorými sa zisťovali iné parametre vzťahu k literatúre a čítaniu – obľúbenosť spisovateľov, preferovanie okruhu literatúry, skúsenosť s čítaním v detstve (čítanie rozprávok ako faktor formovania vzťahu k literatúre).

Tabuľka 2: Frekvencia čítania kníh (v %)

	podiel respondentov 2002	podiel respondentov 2008
každý alebo takmer každý deň	11,8	9,5
niekoľkokrát týždenne	13,2	14,1
asi raz týždenne	8,5	9,6
zriedkavejšie ako raz týždenne	7,5	10,2
asi raz mesačne	8,7	11,4
menej často	27,1	27,3
nečíta knihy	19,5	14,8
iná odpoveď	3,7	3,1

V priebehu 6 rokov nenastali výraznejšie pohyby vo frekvencii čítania kníh, ktoré by indikovali zmeny v kvalite vzťahu populácie ku knihe. Údaj o poklese podielu nečitateľov je iste pozoruhodný, nemožno ho však zatiaľ interpretovať ako signál významného trendu. Ak údaje tabuľky 2 skategorizujeme a vytvoríme tri skupiny

populácie so špecifickým vzťahom ku knihe, dostávame výsledky, ktoré potvrdzujú, že pravidelných čitateľov (prvé tri frekvencie z uvedenej tabuľky) je asi tretina populácie, práve tak ako v roku 2002, nepravidelných (príležitostných) asi polovica populácie, približne 15% populácie knihy vôbec nečíta. Pri interpretovaní týchto zistení treba brať do úvahy aj zhruba 3% „iných“ odpovedí, ktoré sú špecifikáciou respondentovej situácie, ak sa nevie do vymedzenej škály odpovedí zaradiť. Vzhľadom na obsah týchto odpovedí sme respondentov tohto typu zaradili do kategórie nepravidelných čitateľov. Príklady „iných“ odpovedí:

- podľa potreby
- nemám čas
- ak mi čas dovolí
- len ak musím z nejakého dôvodu
- sporadicky
- čítal by som, ale nevidím
- keď mám dobrú knihu, prečítam ju na jeden dych
- skôr v zime
- podľa aktuálnej situácie
- raz za 2-3 roky
- ak učebnice patria do okruhu, tak čítam
- raz za rok
- raz do roka 1 kniha.

Tabuľka 3: Základné kategórie čitateľov kníh (v %)

Čitateľská kategória	podiel v populácii SR 2002	podiel v populácii SR 2008
pravidelní čitatelia kníh	33,5	33,2
nepravidelní (príležitostní) čitatelia kníh	47,0	52,0
ľudia nečítajúci knihy	19,5	14,8

V našom výskume sme ako kritérium pre zaradenie do kategórie nečitateľov (indikátor čítania v určitej spoločnosti) použili jeho sebahodnotenie – odhad frekvencie čítania v istom časovom intervale.

Jiří Trávníček uvádza pomer čitateľov a nečitateľov v porovnateľnej populácii Českej republiky (15 a viac rokov) 83 : 17%. Sú to údaje porovnateľné s našimi aj napriek tomu, že kritériom zaradenia do kategórie čitateľov bolo u Trávníčka prečítanie aspoň 1 knihy v uplynulom roku. Musíme však pri tejto komparácii

upozorniť na jednu odlišnosť metodologického charakteru pri oboch výskumoch: kým v Trávníčkovom výskume nebol výberový súbor reprezentatívny v znaku vzdelanie, naopak zastúpenie osôb vyššieho vzdelania bolo naddimenzované (i keď, ako hovorí autor, nie fatálne), náš výskum bol plne reprezentatívny aj v znaku vzdelanie. Čo to znamená? Predovšetkým: ak je vzdelanie bez diskusie najsilnejšie diferencujúcim činiteľom vzťahu k čítaniu, premietajú sa vplyvy takéhoto „vychýlenia“ vzorky aj do celkových výsledkov zisťovania. Z tohto hľadiska možno úroveň čítanosti na Slovensku hodnotiť ako porovnateľnú s úrovňou čítania v Českej republike.

Trávníček uvádza vo svojej rozsiahlej práci aj počty nečitateľov v európskych krajinách (ľudí, ktorí za posledný rok neprečítali ani jednu knihu): Portugalsko – 67%, Belgicko – 58%, Grécko – 54%, Španielsko – 53%, Taliansko – 50%, Írsko – 44%, Francúzsko – 43%, Nemecko – 41%, Rakúsko – 38%, Holandsko – 37%, Luxembursko – 35%, Dánsko – 33%, Veľká Británia – 25%, Fínsko – 24%, Švédsko – 19% (c. d. str. 132). Zreteľne sa prejavuje diferenciácia sever – juh, priemer v Európskej únii je 42% nečitateľov. Výsledky i celá Trávníčkova publikácia si zasluhujú pozornosť našej kulturológie.

Vzťah populácie k jednotlivým okruhom literatúry a literárnym druhom

Doterajšie poznatky vypovedali o vzťahu respondentov k literatúre ako celku a knihe vo všeobecnosti. Cieľom výskumu však bolo zmapovať aj prípadné posuny v orientácii na jednotlivé literárne okruhy.

Tabuľka 4: Vzťah k jednotlivým okruhom literatúry (v %)

„Keď si chceme prečítať nejakú knihu, máme možnosť výberu z troch okruhov literatúry – náročnejšej umeleckej, menej náročnej oddychovej a odbornej. Aký je Váš vzťah k uvedeným trom okruhom literatúry?“

náročnejšia umelecká literatúra (krásna literatúra) – romány, básne, poviedky, novely	2002	2008
takéto knihy čítam veľmi rád	23,1	24,5
takéto knihy čítam, ale nepatria k mojim najobľúbenejším	16,7	14,7
knihy z tohto okruhu čítam dosť málo	22,4	21,9
takéto knihy nečítam vôbec	33,4	35,7
neviem posúdiť	4,4	3,1

menej náročná oddychová literatúra – kriminálky, dobrodružné a historické romány	2002	2008
takéto knihy čítam veľmi rád	32,2	26,8
takéto knihy čítam, ale nepatria k mojim najobľúbenejším	17,6	19,4
knihy z tohto okruhu čítam dosť málo	22,2	27,5
takéto knihy nečítam vôbec	23,7	24,0
neviem posúdiť	4,3	2,3

odborná literatúra – knihy a časopisy, prostredníctvom ktorých si rozširujeme okruh poznatkov a informácií	2002	2008
takéto knihy čítam veľmi rád	23,3	26,1
takéto knihy čítam, ale nepatria k mojim najobľúbenejším	21,0	21,1
knihy z tohto okruhu čítam dosť málo	21,6	25,6
takéto knihy nečítam vôbec	29,3	23,9
neviem posúdiť	4,8	3,3

V roku 2008 nečítalo krásnu literatúru 36% respondentov, oddychovú literatúru a takisto aj odbornú literatúru 24% opýtaných. Ako ukazujú výsledky zisťovania, nemožno hovoriť o žiadnom výraznejšom pohybe, týkajúcom sa vzťahu populácie k jednotlivým okruhom literatúry.

Obľúbenosť spisovateľov

Hovoriť o obľúbenosti spisovateľov nadobúda zmysel najmä vtedy, ak dokážeme tento fenomén zaradiť aj do širších socio-kultúrnych súvislostí – v našom prípade, ak vieme porovnať obľúbenosť spisovateľov napríklad s obľubou hercov či spevákov.

Tabuľka 5: Obľúbenosť spisovateľov (v %)

Otázka: „Patríte k ľuďom, ktorí:“

	2002	2008
majú svojich obľúbených hercov či herečky	50,0	68,3
majú svojich obľúbených spevákov či speváčky	55,7	69,4
majú svojich obľúbených spisovateľov či spisovateľky	29,1	33,4

Údaje hovoria, že svojich obľúbených spisovateľov či spisovateľky má tretina skúmanej populácie, približne 4% nárast oproti roku 2002 možno vysvetliť nástupom autoriek slovenských bestsellerov do aktuálneho literárneho prostredia, to znamená, že tento posun možno vysvetliť častejším uvádzaním obľúbených autorov ženami

(ženy - 44%, muži - 22%). Obľúbeného autora má 18% respondentov so základným vzdelaním a 63% s vysokoškolským vzdelaním.

Dôležitejšie poznatky však odкрývajú ďalšie zistené údaje – oveľa významnejší nárast počtov ľudí, ktorí majú svojich obľúbených spevákov či hercov (speváčky, herečky) prezrádza ďalší odklon kultúrneho vedomia – smerom k masovej kultúre, k šoubiznisu, možno povedať, že až k bulváru.

Tabuľka 6: Obľúbenosť spisovateľov (otvorená otázka, v %)

A) domáci autori	celý súbor	respondenti, ktorí majú obľúbených spisovateľov
neuviedol	72,5	
Táňa Keleová-Vasilková	7,7	23,3
Petra Nagyová-Džerengová	1,6	4,8
Jožo Nižňanský	1,6	4,8
Maxim E. Matkin	1,5	4,6
Martin Kukučín	1,2	3,8
Pavol Országh Hviezdoslav	1,0	2,9
Hana Želinová	0,9	2,7
Boris Filan	0,9	2,7
Vincent Šíkula	0,7	2,1
Margita Figuli	0,6	1,9
Milan Rúfus	0,6	1,9
František Hečko	0,6	1,9
Ľubomír Feldek	0,6	1,9
Pavol Dobšinský	0,6	1,7
Dominik Dán	0,6	1,7
Mária Ďuríčková	0,5	1,5
Ladislav Ballek	0,5	1,5
Vojtech Zamarovský	0,5	1,5
Eva Urbaníková	0,5	1,5
Božena Slančíková Timrava	0,5	1,5
Peter Jaroš	0,5	1,5
Július Satinský	0,4	1,3

B) zahraniční autori	celý súbor	respondenti, ktorí majú obľúbených spisovateľov
neuviedol	70,4	
Danielle Steelová	5,1	15,5
Dan Brown	2,2	6,7
Robin Cook	2,1	6,3
Erich Maria Remarque	1,7	5,0
Paulo Coelho	1,3	4,0
Ernest Hemingway	1,0	2,9
Lev Nikolajevič Tolstoj	1,0	2,9
Agatha Christie	1,0	2,9
Fiodor Michajlovič Dostojevskij	0,9	2,7
Alexandre Dumas	0,9	2,7
Arthur Hailey	0,8	2,5

Rosamunde Pilcherová	0,8	2,3
Mór Jókai	0,8	2,3
Joy Fieldingová	0,7	2,1
Stephan King	0,6	1,9
Robert Grisham	0,6	1,9
J. K. Rowlingová	0,6	1,9
J. R. R.Tolkien	0,6	1,7
Jackie Collinsová	0,6	1,7
Johannes Mario Simmel	0,6	1,7
Dick Francis	0,5	1,5
Victor Hugo	0,4	1,3
Karl May	0,4	1,3
Erich Segal	0,4	1,3
William Shakespeare	0,4	1,3
Charlotte Bronteová	0,4	1,3
Mary Higgins Clarková	0,4	1,3
Mark Twain	0,4	1,3
Gabriel García Márqueze	0,4	1,3
John Steinbeck	0,4	1,3
Honoré de Balzac	0,3	1
Michail Bulgakov	0,3	1
George Orwell	0,3	1
Henryk Szienkiewicz	0,3	1

Poznámka: Na otvorenú otázku odpovedali respondenti, ktorí uviedli, že majú svojich obľúbených autorov, mohli pritom uviesť viac mien. Údaje v prvom stĺpci sú vypočítané z celkového počtu respondentov, v druhom zo súboru tých, ktorí majú obľúbených autorov.

V rebríčku slovenských autorov sa výrazne presadzujú nové tváre, takpovediac literárne objavy posledných rokov (Keleová-Vasilková, Nagyová-Džerengová, Matkin, Dán, Urbaníková), čo pre sociológiu literatúry predstavuje výrazný impulz. Zahraniční autori sú zastúpení pestrejšou varietou štýlov a smerov (ženský „romantický“ román, najnovšie bestsellery, klasický román, detektívny román, historický román).

Situácia v českej republike je podobná – svojho obľúbeného autora má 39% populácie, 34% ho menuje konkrétne, častejšie ženy (39%) ako muži (28%). Českí čitatelia však odpovedali na otázku o obľúbenom konkrétnom autorovi bez možnosti rozlíšenia na domácich a zahraničných autorov. Ich poradie je takéto: M. Viewegh (1,5% z celej vzorky – 4,4% z tých, ktorí majú obľúbeného autora), A. Christie (1,4 – 4,0%), K. Čapek, E. M. Remarque a V. Javořická (1,0 – 3,0%), B. MacDonaldová (0,8 – 2,3%), J. Hašek, B. Hrabal, A. Jirásek (0,7 – 2,1%), B. Němcová (0,6 – 1,9%).

Na uvedených výsledkoch si možno všimnúť predovšetkým skutočnosť, že hoci českí čitatelia častejšie uvádzajú, že majú obľúbených autorov, uvádzajú ich

v nižších početnostiach ako slovenskí. V českom čitateľskom prostredí sa menej výrazne ako na Slovensku presadzujú autori ako Steelová (len 8 hlasov, na Slovensku až 5,1% z celého súboru), Dan Brown (v Čechách nie je v prvej dvadsiatke, na Slovensku 2,2% z celého súboru, hneď druhý za Steelovou). Zo žijúcich autorov sú v prvej desiatke na Slovensku 4 autori, v Čechách len M. Viewegh – sú to všetko námety pre komparatistiku literárneho diania v oboch spoločnostiach.

Otázka o obľúbenosti spisovateľov bola položená aj vo výskume v roku 2002. Vtedajšie poradie na prvých desiatich miestach v porovnaní s dneškom:

Tabuľka 7: Obľúbení spisovatelia v roku 2002 a 2008 (v %)

A) domáci autori	2002		2008
1. Hana Zelinová	15,2	Táňa Keleová-Vasilková	23,3
2. Jožo Nižnánsky	11,0	Petra Nagyová-Džerengová	4,8
3. Táňa Keleová-Vasilková	6,9	Jožo Nižnánsky	4,8
4. Margita Figuli	6,1	Maxim E. Matkin	4,6
5. František Hečko	6,1	Martin Kukučín	3,8
6. Martin Kukučín	5,0	Pavol Országh Hviezdoslav	2,9
7. Vincent Šíkula	4,7	Hana Zelinová	2,7
8. Milan Rúfus	4,4	Boris Filan	2,7
9. Ladislav Mňačko	3,9	Vincent Šíkula	2,1
10. Pavol Dobšinský	3,8	Margita Figuli	1,9

B) zahraniční autori	2002		2008
1. Danielle Steelová	18,4	Danielle Steelová	15,5
2. Erich Maria Remarque	8,0	Dan Brown	6,7
3. Robin Cook	6,6	Robin Cook	6,3
4. Ernest Hemingway	6,6	Erich Maria Remarque	5,0
5. Dick Francis	4,2	Paullo Coelho	4,0
6. Jackie Collinsová	4,0	Ernest Hemingway	2,9
7. Arthur Hailey	3,8	Lev Nikolajevič Tolstoj	2,9
8. Alexandre Dumas	3,5	Agatha Christie	2,9
9. Lev Nikolajevič Tolstoj	3,3	Fiodor Michajlovič Dostojevskij	2,7
10. Johannes Mario Simmel	3,3	Alexandre Dumas	2,7

Čitateľské správanie slovenskej populácie

Ku knižnej kultúre, k čítaniu kníh, patria aj fenomény ako je nákup kníh, čítanie o knihách, požičiavanie kníh. Uvedené aspekty sme nemohli vynechať zo zorného poľa nášho výskumu pre ich mnohostranný význam.

Tabuľka 8: Dimenzie vzťahu k literatúre (v %)

Dimenzia	2002	2008
číta knihy dosť často a pravidelne	32,2	33,7
rád číta o knihách v časopisoch	23,3	25,0
knihy si pravidelne a rád kupuje	18,3	23,1
knihy pravidelne a rád kupuje iným	32,2	36,9
knihy si pravidelne požičiava v knižnici	25,3	24,6
knihy si pravidelne požičiava od príbuzných a známych	29,6	34,9

V priebehu uplynulých 6 rokov možno registrovať mierny nárast počtu ľudí, ktorí si pravidelne a radi kupujú knihy pre seba aj pre iných. Súvisí to iste so zvýšením životnej úrovne časti populácie, ktorá má vyvinutejší vzťah k čítaniu, ale aj s dostatočnou ponukou kníh na trhu.

Do rámca problémov vzťahu populácie ku knihe patrí – ako sa ukázalo z hľadiska vývojových trendov výraznejšie ako iné aktivity – predovšetkým kupovanie kníh.

Tabuľka 9: Spotrebiteľské správanie čitateľov (v %)

Otázka: „Koľko korún ste maximálne ochotný/á vydať na zakúpenie knihy, ktorá Vás zaujíma?“

	2002	2008
do 100 Sk	6,3	3,0
do 200 Sk	17,2	9,4
do 300 Sk	15,9	17,1
do 500 Sk	14,7	20,5
do 1000 Sk	7,5	12,8
nad 1000 Sk	4,5	6,4
knihy nekupujem	28,4	23,2
nevie posúdiť	5,4	7,6

Čitatelia reagujú na vývoj situácie na trhu kníh jednak tým, že sa znižuje podiel ľudí, ktorí knihy nekupujú, jednak ochotou vydať na zakúpenie zaujímavej knihy vyššiu čiastku než v minulosti. Narástli najmä podiely ľudí, ktorí sú ochotní zaplatiť za knihu v rozmedzí od 300 do 1000 Sk, čo predstavuje pre knižný trh pomerne významný prínos a impulz.

Formovanie vzťahu k čítaniu a literatúre v detstve

V roku 2002 sme venovali pozornosť aj súvislostiam rodinnej výchovy a utváraníu vzťahu k literatúre a čítaniu v jeho rôznych dimenziách. Ako indikátor

vplyvu rodinnej výchovy sme použili opakovanú skúsenosť respondenta s čítaním rozprávok v detstve (otázka: „Keď ste boli malé dieťa, zvykli Vám rodičia, starí rodičia alebo súrodenci čítať rozprávky?“). V pozadí tohto zámeru stál predpoklad, že respondenti z rodín, kde sa čítali rozprávky, si svoj vzťah k literatúre a čítaniu formovali odlišnejšie ako ostatní respondenti.

Najprv uvidíme porovnania výsledkov zisťovania v obidvoch výskumoch:

Tabuľka 10: Vplyv rodiny – čítanie rozprávok v detstve (v %)

čítanie rozprávok	2002	2008
áno	54,4	62,0
nie	22,9	16,7
nepamätá si, nevie	22,7	21,3

Tabuľka 11: Utváranie vzťahu k literatúre (v %)

Dimenzia vzťahu k literatúre	Čítanie rozprávok v detstve			
	čítali mu	nečítali	čítali mu	nečítali
	2002	2002	2008	2008
časté a pravidelné čítanie kníh	40,4	23,7	43,1	17,9
pravidelné kupovanie si kníh	24,9	10,9	31,3	8,3
pravidelné kupovanie kníh iným	41,4	21,6	45,5	21,8
pravidelné požičiavanie si kníh v knižnici	30,6	18,5	30,4	14,5
pravidelné požičiavanie si kníh od príbuzných a známych	36,7	23,4	40,3	25,4
čítanie o knihách v časopisoch	30,3	14,9	31,1	14,5
obľuba niektorých spisovateľov	38,7	19,4	42,8	18,4
pokusy o literárnu tvorbu	35,1	20,0	31,2	15,2
čítanie rozprávok svojim deťom	53,1	45,4	54,8	37,4

Tak ako v roku 2002 aj v v aktuálnom výskume sa prejavuje zreteľne súvislosť medzi výchovou v rodine (čítanie rozprávok v detstve respondenta) a jednotlivými dimenziami vzťahu ku knihe. Rozdiely medzi jednotlivými proporciami sú často až veľmi výrazné. Nechceme tým klásť znamienko rovnosti medzi čítaním rozprávok a celkovým formotvorným vplyvom rodiny, ale zdá sa, že práve čítanie deťom v detstve je indikátorom, ktorý s veľkou mierou pravdepodobnosti pomáha vysvetliť proces vytvárania vzťahu ľudí k čítaniu a knihe.

Kultúrny profil čitateľov

Spracovaný empirický materiál umožňuje posúdiť jednak vnútorné súvislosti „knižného“ správania jednotlivých kategórií populácie (pravidelní, nepravidelní čitatelia, nečitelia), ale aj súvislosti medzi čítaním a ďalšími kultúrnymi aktivitami.

Tabuľka 12: Kategórie čitateľov a ich knižné správanie (v %)

	pravidelní čitatelia	nepravidelní čitatelia	nečítajú vôbec
časté a pravidelné čítanie kníh	76,6	15,8	0,0
pravidelné kupovanie si kníh	50,8	11,9	0,5
pravidelné kupovanie kníh iným	58,4	31,7	6,6
pravidelné požičiavanie si kníh v knižnici	45,2	18,9	1,4
pravidelné požičiavanie si kníh od príbuzných a známych	49,9	15,3	0,5
čítanie o knihách v časopisoch	58,2	29,7	1,0

Tabuľka dokumentuje markantné diferencie medzi jednotlivými kategóriami populácie – pravidelní čitatelia sa odlišujú od ostatných, ale najmä nečitateľov vo všetkých relevantných dimenziách knižného správania.

Sú však aj iné deliace čiary medzi čitateľmi a nečitateľmi (príležitostnými čitateľmi).

Tabuľka 13: Respondent má obľúbeného / obľúbenú: (v %)

respondent	herca/herečku	speváka/speváčku	spisovateľa/ku
číta pravidelne	78,0	77,4	64,8
nepravidelne	68,5	69,9	22,8
nečíta vôbec	45,8	49,5	0,0

Vidíme, že viac ako polovica nečitateľov kníh nemá ani obľúbeného speváka či herca.

Pravidelní čitatelia kníh častejšie ako ostatní respondenti chodia do divadiel a galérií, na koncerty ale aj do kín a na diskotéky. Čítanie kníh možno porovnať za výrazný indikátor celkovej kultúrnej vybavenosti jednotlivca.

Tabuľka 14: Návštevnosť kultúrnych podujatí a čítanie kníh (v %)

Ako často navštevujete nasledujúce kultúrne podujatia?	pravidelní čitatelia	nepravidelní čitatelia	nečítajúci	spolu	
činohra divadla	často	9,2	3,0		4,6
	zriedkakedy	60,8	38,0	8,1	41,2
	vôbec nie	30,0	59,1	91,9	54,2
opera alebo balet	často	2,9	1,7		1,9
	zriedkakedy	28,3	11,9	2,8	16,1
	vôbec nie	68,8	86,3	97,2	82,1
muzikál	často	2,5	0,9		1,3
	zriedkakedy	52,8	27,7	5,7	32,8
	vôbec nie	44,7	71,4	94,3	65,9

galéria	často	12,8	2,4		5,5
	zriedkakedy	45,5	29,5	5,2	31,2
	vôbec nie	41,7	68,1	94,8	63,2
koncert vážnej hudby	často	4,6	1,6		2,4
	zriedkakedy	30,7	16,0	3,3	19,0
	vôbec nie	64,7	82,4	96,7	78,6
koncert populárnej alebo džezovej hudby	často	8,4	6,0	2,8	6,3
	zriedkakedy	54,9	43,0	26,9	44,6
	vôbec nie	36,7	51,0	70,3	49,1
kino	často	25,2	17,9	9,9	19,1
	zriedkakedy	44,9	43,8	27,8	41,8
	vôbec nie	30,0	38,4	62,3	39,1
diskotéka, tanečná zábava	často	18,0	21,9	20,3	20,4
	zriedkakedy	33,1	31,8	22,6	30,9
	vôbec nie	48,8	46,3	57,1	48,7
spolu		100,0	100,0	100,0	100,0

Treba asi z prezentovaných údajov upozorniť na tie, ktoré vypovedajú o absencii akýchkoľvek kultúrnych aktivít u nečitateľov kníh: z ľudí, ktorí nečítajú knihy:

- 91,9% nechodí do divadla na činohru;
- 97,2% nechodí do divadla na operu alebo balet;
- 94,3% nechodí na muzikály;
- 94,8% nechodí do galérií;
- 96,7% nechodí na koncerty vážnej hudby;
- 70,3% nechodí na koncerty populárnej hudby;
- 62,3% nechodí do kina;
- 57,1% nechodí na diskotéky alebo tanečné zábavy.

Informácie prezentované v tabuľke 14 sú veľmi vhodným materiálom na hlbšie analýzy stavu kultúrneho života na Slovensku a budeme sa k nim vracieť v ďalších materiáloch.

Záver

Literatúra, kniha a čítanie, nestoja na okraji záujmu obyvateľov Slovenska o umenie, naopak, intenzívny záujem o literatúru uvádza vyšší počet ľudí ako o divadlo a výtvarné umenie. Obyvatelia Slovenska čítajú zhruba rovnako ako pred 6 rokmi, podiel ľudí, ktorí vôbec knihy nečítajú sa dokonca znížil. V tomto ukazovateli

sa Slovensko ocitá zhruba na úrovni Českej republiky a podiel nečitateľov v populácii je výraznejšie nižší ako vo väčšine, najmä južných európskych štátov. Do kategórie pravidelných čitateľov (čítajú raz týždenne a častejšie) patrí na Slovensku tretina populácie, s výraznou socio-demografickou diferenciáciou: viac čítajú ženy ako muži a ľudia s vyšším vzdelaním. Nečitatelia sa grupujú častejšie spomedzi občanov so základným vzdelaním.

Obyvatelia Slovenska najviac čítajú beletriu a oddychovú literatúru, detektívky a kriminálky, 6% populácie ale uvádza aj poéziu ako svoj obľúbený literárny žáner. Tretina respondentov má svojho obľúbeného spisovateľa – spisovateľku. Na Slovensku sme svedkami trendu, že ide o reprezentantov nastupujúcej spisovateľskej generácie s jej ženskými reprezentantkami (najmä T. Keleová-Vasilková), zo zahraničných autorov bola uvádzaná najmä D. Steelová, oveľa častejšie ako v Čechách.

V porovnaní s výsledkami z roku 2002 môžeme v súčasnosti registrovať pozitívne zmeny v knižnom správaní populácie – narástol podiel tých, ktorí kupujú knihy pre seba aj pre iných, a sú za knihy ochotní dať vyššie sumy.

Výskum potvrdil výrazný pozitívny vplyv čítania rozprávok v detstve (teda vplyv rodiny) na formovanie neskoršieho knižného správania. Takisto možno hovoriť o výrazných súvislostiach čítania a formovania kultúrneho profilu osobnosti.

Autor: PhDr. Ľudovít Šrámek, CSc.

Publikované v Národnej osвете 1 - 2 / 2009